

Doc. dr. sc. Vesna MUNIĆ

**USKOČKI RAT U POVIJESNIM ISTRAŽIVANJIMA
PROF. DR. SC. MIROSLAVA BERTOŠE**

UDK: 930-05 Bertoša, M.
94(497.5)“16”
Rukopis primljen: 16. travnja 2009.
Prihvaćen za tisak: 23. srpnja 2009.
Priopćenje na znanstvenom skupu
Conference paper

Doc. dr. sc. Vesna Munić
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet u Rijeci
HR – 51 000 RIJEKA
Omladinska 14

U prilogu je riječ o sveučilišnom profesoru emeritusu dr. sc. i članu suradniku HAZU Miroslavu Bertoši, istaknutom historiografu i autoru brojnih knjiga i članaka, napose o Istri. Riječ je o razdoblju od 1615. do 1617./18., o Uskočkom ratu koji je još nazvan i Rat za Gradišku, između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije. Rat je doveo do sloma istarskoga gospodarstva – kako se jedna od Bertošinih rasprava i zove. Autorica analizira i prikazuje Bertošine radove kao kapitalne za povijest Istre u XVII. stoljeću.

Ključne riječi: Miroslav Bertoša; istarski historigraf; povijest Istre

U proteklih 50-ak godina naš uvaženi povjesničar istarske povijesti srednjega i novoga vijeka objavio je velik broj historiografskih monografija, rasprava, članaka, priloga arhivske građe, recenzija, prikaza, osvrti i bibliografija. Od mladih pulskih gimnazijskih dana suradnik je stručnih i znanstvenih časopisa, zbornika radova i drugih periodičnih izdanja, član uredničkih odbora, glavni urednik niza uvaženih edicija, među kojima je i prva *Istarska enciklopedija* Leksikografskoga zavoda *Miroslav Krleža*, čije je tiskanje dovršeno 2005. godine u Zagrebu.¹

S prof. M. Bertošom upozнала sam se još kao gimnazijski profesor kada smo jednom zgodom razgovarali o Dürerovoj grafici *Četiri jahača apokalipse*. Nakon

¹ Priopćenje o prof. dr. sc. M. Bertoši održala sam na Svečanom skupu u povodu njegove 70. obljetnice života 5. studenoga 2008. u Zavodu za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci.

toga najprije sam započela prelistavati profesorove članke i rasprave, a tek kasnije i čitati. Čitajući radove prof. M. Bertoše, ostala sam zatečena i zbunjena pristupom, načinom obrade i objašnjenjem istarske povijesne zbilje na razmeđu srednjega i novoga vijeka. Zašto?

Klasični pristup koji se koristio u pisanju povijesti Istarskoga poluotoka temeljio se na tri segmenta: a) Austrijska Istra, b) Mletačka Istra i c) Uskočki rat, a sada toga nije bilo.

Francusko legofovsko osvježanje u sagledavanju cjelokupnosti i složenosti života sadašnjosti kroz prošlost, a k tome i razmišljanje o prepletu svih segmenata života, npr. od filozofije do tehnologije, od estetike do gospodarstva... bilo je nešto novo i sasvim provokativno.

Polazeći od provjerenih povijesnih izvora i literature, iznoseći povijesne argumente i služeći se znanstveno-kritičkom metodologijom prof. M. Bertoša čitatelja i povjesničara provocira, ali i potiče na sagledavanje cjelokupne složenosti života običnoga maloga čovjeka koji živi sadašnjost na temeljima svoje prošlosti. Osim ovakva pristupa povijesnoj zbilji, prisutne utkane erudicije i humanizma, bogatstva probranih i suptilnih riječi hrvatskoga književnoga jezika, prof. M. Bertoša osebjunim stilom kratkih rečenica plijeni pozornost čitatelja isto kao što je Herodot u svojoj 2. i 3. knjizi, u opisu putovanja po Egiptu pobuđivao pozornost i njegovao lijepu književnost.

U bogatom povijesnom opusu prof. M. Bertoše, u kojem je primarna povijest Istre, osobno su me najviše privukla istraživanja i shvaćanja Uskočkoga rata (1615. – 1617./1618.) pa sam stoga ovo izlaganje usmjerila na nova viđenja i nova tumačenja u znanstvenoj obradi toga rata i toga nemiloga događaja.

Prema pisanju i razmišljanju prof. M. Bertoše vrijeme Uskočkoga rata (*Guerra degli Usocchi*), a koji se još prema imenu furlanske utvrde Gradisca talijanski naziva *Guerra per Gradisca*, dakle *Rat za Gradišku*, možemo pratiti kroz tri faze. Svaka od njih, bez obzira na duljinu i odrednice, ima svoje mjesto u protoku istarske prošlosti. To se vrijeme može sagledati u tri segmenta: 1. *vrijeme prije rata*, 2. *vrijeme ratnih sukoba* i 3. *vrijeme nakon sklapanja mira u Madridu* ili pak na *pripreme za ratni sukob, neposredne ratne operacije* te dugo i bolno *vrijeme oporavka istarskoga puka nakon mira*. Prvo je razdoblje vrijeme do rata, kada između Mlečana i Habsburgovaca (1615.) prevladavaju napetosti i pripreme za sukob. Zatim slijedi vrijeme ratnih operacija (1615. – 1617., za Istru do 1618.), a poslije mira u Madridu uslijedilo je dugo razdoblje boli i revitalizacije opustjele i ratom osiromašene hrvatske Istre.

Prof. M. Bertoša temi o Uskočkom ratu posvetio je više svojih radova, a kada sam iščitavala to teško i sumorno razdoblje istarske prošlosti, prvenstveno sam razmišljala o sudbini čovjeka, njegovoj boli i svim nedaćama života. Ta povijesna zbilja prema mome sudu najbolje se može shvatiti iz rasprave *Uskočki rat i slom istarskog gospodarstva* koja je objavljena 1975. godine u *Jadranskom zborniku*, sv. IX., Pula, Rijeka.

Četiri godine kasnije, 1979., objavio je u 52. volumenu *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium JAZU*, I. sv. *Pisma i poruke istarskih rektora, sv. I. od 1607. do 1616*. Riječ je o izvornoj arhivskoj građi *Dispacci Rettori d'Istria* koja je pohranjena u *Archivio di Stato di Venezia* (Državnom arhivu u Veneciji). Kako autor u svome predgovoru piše, građa je uvezana u kodekse (filze), a svaka filza ima oko 500 do 600 stranica. "Gotovo se sva pisma i hitne poruke odnose na Istru..." (*Pisma i poruke*, str. 7). Upozoravajući na značaj te građe M. Bertoša ističe, da "serija *Dispacci Rettori d'Istria* ne može se zaobići u znanstvenom proučavanju gospodarske, etničke, društvene i političke povijesti mletačkoga dijela Istre u najburnijem razdoblju njezine prošlosti na prijelazu iz srednjega u novi vijek." (*Pisma i poruke*, str. 8). Tu impresivnu i vrijednu građu on citira, a ona je bila njegova temeljna odrednica u pisanju o povijesti Istre, životu i puku u tome vremenu. Kriička obrada mletačkih vrela dala je novu sliku na povijesni protok vremena kao i na sagledavanje raznolikosti toga razdoblja ne samo na istarskom poluotoku nego i njemu susjednih zemalja.

Petnaest godina kasnije 1995. godine M. Bertoša objavio je opsežnu monografiju od 782 stranice *Istria: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*. U nju je uvrstio zasebno poglavlje *I bi kruto veliki rat...Istria bi sva poplinena* ne nešto više od sto stranica teksta (str. 290-413). Tekst je nastao na temelju novih istraživanja i novih promišljanja povijesti Istre na razmeđu srednjovjekovlja i novovjekovlja.

U svom istraživačkom radu o Uskočkom ratu prof. M. Bertoša nije se udaljio od početno izloženih misli i ideja, a to su: prvo, sagledati vrijeme u cijelosti; drugo, pučanstvo Istre; treće, dvije zaraćene strane (jedna mletačkoga dužda i druga austrijskoga nadvojvode); četvrta, o propasti malih imanja; peta, o nedaćama maloga čovjeka, odnosno cjelokupna gospodarstva Istre; šesto, o nužnosti sukoba; sedmo, o smislu rata i osmo, o njegovim teškim posljedicama.

Rat je za svih bio poguban i rane je trebalo dugo i strpljivo liječiti. Dapače, M. Bertoša donosi proširene pokazatelje o istarskom puku, broju doseljenika i postotku novoga žiteljstva, pa i njihovim promjenama u postocima. U kratkom sumiranju toga dijela istarske povijesti od konca XVI. do tridesetih godina XVII. st. istarski je puk doživio kataklizmu koja se dovodi u vezu s *Četiri jahača apo-*

kalipse – crtežom Albrechta Dürera (str. 405). Time je izravno predočio čitatelju usporedbu životnoga stanja Istre na Uskočki rat i njegove posljedice, ali i na posljedice svakoga rata.

Rat je započeo zbog nestašica žita, soli i gradnje solana, zbog mletačkih blokada brodova u Kvarnerskom zaljevu, a gradski su načelnici uporno ukazivali na veliko siromaštvo i propadanje gradova na sjeverozapadnom dijelu istarskoga poluotoka, zatim, na kritično stanje u Rovinju zbog uskoka, a “Kranjci” su bili jedini opskrbnici koji su konjima dovozili pšenicu, zob i kruh u zamjenu za sol. Mletačka je blokada prisilila 1610. godine Tršćane razoriti solane u Žavlju, a zatim je mletački providur zabranio trgovanje sa Senjanima, Riječanima i trgovcima iz Novoga Vinodola. U međuvremenu su uskočki prepadi na kopnu i moru bivali sve intenzivniji, a sukobi na kopnu su mnogo teži jer je u njima “uz mali broj uskoka sudjelovala velika masa naoružanih seljaka koji pale sela, ljetinu, sijeno, slamu, odvođe stoku, ostavljajući za sobom pustoš. Još prije formalnog početka rata mnogi su istarski seljaci izgubili stoku i zapali u krajnju bijedu.” (*Uskočki rat...*, str. 247). Uz granicu se uzurpiraju oranice i pašnjaci, uništavaju jedni drugima ljetinu, pa se poljski radovi obavljaju pod zaštitom vojske. Ustvari, “od rujna 1612. ... Istra je postala poprište gotovo svakodnevnoga sustavnog uništavanja čitavih selâ, poljoprivredne i stočarske proizvodnje i svih izvora prehrane s obje strane granice. Pljačkaški se pohodi soldateske, kojoj se ubrzo pridružilo i seljačko žiteljstvo, organiziraju ne samo zbog otimanja plijena već i zbog osvete i nastojanja da se protivnik potpuno dotuče”. (*Uskočki rat ...*, str. 248.).

Otvoreni se ratni sukob nadvio nad oba suparnika, a broj naoružanih vojnika povećavao se na mletačkoj i austrijskoj strani. Oko Trsta nalazilo se 1.500 vojnika, a isto tako i oko Rijeke, dok su manji gradovi i mjesta imali manje vojnika, primjerice u Pazinu je bilo smješteno 400, u Žminju 200, u Kožljaku 250 pješaka i 25 konjanika. Pojačano naoružavanje bio je očiti pokazatelj skoroga otvorenoga oružanoga sukoba. A kako zgodno primjećuje autor, providur i inkvizitor Marco Loredano u mletačkom je Senatu 19. lipnja 1615. upozorio da je Istra zbog strateške važnosti postala “antemurale Venecije”. Međutim, iskra rata upaljena je u Furlaniji – gdje je bila prebačena mletačka vojska. Do otvorenoga vojnoga sukoba došlo je 19. prosinca 1615. Toga je dana vojni zapovjednik Pompeo Giustinian, po naredjenju Senata, s 600 pješaka i 3.000 konjanika provalio u austrijsko područje i zauzeo manja sela. (*Uskočki rat ...*, str. 253). Austrijska je strana, oslonivši se na papu i Španjolsku, odmah odgovorila upućivanjem vojske u Furlaniju, a glavni je stožer nadvojvode Ferdinanda postala Gradiška. Stoljetni

austrijsko-mletački sporovi i sukobi pretvorili su se u otvoreni rat – koji je imenovan *Rat za Gradišku*.

Nakon toga nastaje kaos. Prva faza rata od konca studenog 1615. do sredine 1616. bila je najteža. Pojavila se vrlo brzo glad, oskudica, a zatim pljačke, paleži, krađe, otimačine stoke sitnoga i krupnoga zuba. “Rat i pljačka” – kako kaže M. Bertoša - “pretvorili su se u gospodarsku kategoriju.” (*Uskočki rat ...*, str. 258). U kratko vrijeme, nešto više od dvije godine Istra je bila potpuno opustošena, a suparnici su proživljavali različite ratne sreće, pa se tako 7. lipnja 1617. Gradiška našla u teškom položaju, no ona se ipak održala do sklapanja mira. Ubrzo se u diplomatske igre uplela Španjolska. “Mirovni su pregovori započeli u Madridu, zaključeni u Parizu (6. rujna 1617.) i potvrđeni u Madridu dvadeset dana kasnije”. (*Uskočki rat...*, str. 268). U Furlaniji su ratne operacije prestale odmah po zaključenju mira, no u Istri je mir objavljen tek u studenom, a “mirno stanje je uspostavljeno tek osam mjeseci kasnije, nakon predaje Žminja 13. travnja 1618., odnosno Brseča, Mošćenica i Tinjana u srpnju iste godine”. (*Uskočki rat ...*, str. 268).

Na kraju treba ukazati na statističke podatke autora o stanju kuća, broju muškaraca sposobnih za rad, stanju stoke, volova, krava i teladi i stoke sitnoga zuba, pa obrađenih oranica prije rata, 1617. godine i uništeno u postocima. Podaci su poražavajući, a uništeno je od 90% do 97,5%, osim muškaraca za rad – 50%.

Iz svega toga možemo upoznati surovost i rušilačku snagu *Uskočkog rata*, a uništena prazna sela, porušene kuće, pustopoljine, neobrađena polja tražila su mnogo rada, odricanja i volje.

I na kraju: cjelokupna studija prof. M. Bertoše o Uskočkom ratu nastala je na dugotrajnom i pedantnom istraživanju bogate mletačke arhivske građe pisana talijanskim i ponekad latinskim jezikom, pohranjene u *Archivio di Stato di Venezia, Senato: Dispacci Rettori d'Istria*. Tekst je autora upotpunjen probranim i primjerenim ilustracijama kojima je nadopunjeno izlaganje u tekstu pa je tako ostvareno cjelovito razmišljanje autora o besmislenosti svakoga rata.

RIASSUNTO

*LA GUERRA DI USCOCCHI NELLE RICERCHE STORICHE DEL
PROF. DOTT. DI RICERCA MIROSLAV BERTOŠA*

Dott.ssa di ricerca Vesna Munić

L'articolo tratta un determinato periodo di vita di Miroslav Bertoša, professore universitario, emerito dott. di ricerca e socio dell'Accademia croata di scienze ed arti, famoso storico, autore di numerosi libri ed articoli. Il periodo in questione che va dal 1615 al 1617/18 si riferisce alla guerra degli uscocchi conosciuta come la Guerra per Gradiška, tra la Repubblica di Venezia e la Monarchia Asburgica. La guerra ha portato il crollo dell'economia istriana – in tal modo si chiama anche un saggio di Bertoša. L'autrice analizza e presenta i lavori di Bertoša come i più importanti per la storia dell'Istria nel '600.

Parole chiave: Miroslav Bertoša; storico istriano; la storia dell'Istria

SUMMARY

*THE USKOK WAR IN THE HISTORIC RESEARCH OF
PROF. DR. SC. MIROSLAV BERTOŠA*

Vesna MUNIĆ, PhD

The paper deals with the university professor emeritus and member- associate of Croatian Academy of Sciences and Arts, Miroslav Bertoša, a renowned historiographer and author of numerous books and articles, especially on Istria. The period in question is between 1615 and 1617/18, on the Uskok War also called War for Gradiška, between Venetian Republic and Habsburg Monarchy. The war led to the fall of Istrian economy – as one of Bertoša's discussions is also called. The author analyzes and presents Bertoša's works as capital for the history of Istria in 17th century.

Key words: Miroslav Bertoša; Istrian historiographer; history of Istria